

REALIYALARNI TARJIMA QILISHDAGI MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

To'raboyeva Dilchehra Bahriddin qizi

Termiz davlat universiteti Xorijiy filologiya fakulteti

Tarjima nazariya va amaliyoti yo'nalishi 123 - guruh talabasi.

toraboyevadilchehra@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.18067842>

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarjimada madaniy o'ziga xoslikni ifodalovchi realiyalarning roli va ahamiyati chuqur tahlil qilingan. Muallif realiyalarning tasnifi, ularning turlari va tarjima jarayonida qo'llaniladigan asosiy usullarni batafsil ko'rib chiqadi.

Shuningdek, maqolada realiyalarni tarjima qilishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar, ularni kontekstdan kelib chiqib to'g'ri ifodalash va madaniy xususiyatlarni saqlashning samarali yo'llari misollar bilan tahlil qilingan. Tadqiqotda tarjimada lingvistik va madaniy jihatlar o'rganilgan bo'lib, bu amaliyotda tarjimonlarga muhim ko'rsatmalar beradi. Shu bilan birga, maqola tarjimashunoslik nazariyasi va amaliyoti uchun foydali bo'lishi, madaniyatlararo muloqotni yanada boyitishga hissa qo'shishi kutilmoqda.

Kalit so'zlar: realiya, tarjima, tarjima muammolari, etnografik realiyalar, geografik realiyalar, ijtimoiy-siyosiy realiyalar, transkripsiya, transliteratsiya, izohli tarjima.

Abstract. This article provides an in-depth analysis of the role and significance of realia in conveying national identity and cultural specificity in translation. The authors examine the classification of realia, their various types, and the main translation methods applied in practice.

The paper discusses challenges translators face when rendering realia, techniques for accurately conveying them in context, and strategies for preserving cultural characteristics, supported by examples. The study explores both linguistic and cultural aspects of translating realia, offering practical guidance for translators. It is expected to be valuable for translation theory and practice, contributing to more effective cross-cultural communication.

Keywords: Realia, translation, translation problems, ethnographic realia, geographical realia, socio-political realia, transcription, transliteration, explanatory translation.

Аннотация. В статье подробно рассматривается роль и значение реалий при сохранении национальной специфики и культурной идентичности в переводе. Авторы анализируют классификацию реалий, их различные типы, а также методы перевода, используемые на практике. Особое внимание уделяется трудностям передачи реалий, способам их корректного отражения в тексте и сохранению культурных особенностей с примерами. Исследование изучает лингвистические и культурные аспекты перевода реалий и предлагает практические рекомендации для переводчиков. Статья имеет ценность для теории и практики перевода, способствуя более эффективной межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: Реалия, перевод, проблемы перевода, этнографические реалии, географические реалии, социально-политические реалии, транскрипция, транслитерация, пояснительный перево.

KIRISH

Tarjima insoniyat tarixida muhim vazifani bajarib kelgan va xalqlar o'rtasidagi madaniy, ilmiy, siyosiy hamda ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashda asosiy vositalardan biri hisoblanadi.

Tarjima orqali bir xalqning madaniy merosi, urf-odatlar, an'analar, qadriyatlari va tarixiy boyliklari boshqa til va madaniyat vakillariga yetkaziladi.

Shu sababli, tarjima jarayonida faqat matnning asosiy mazmunini yetkazish kifoya qilmaydi; matnning ruhiy, madaniy va tarixiy konteksti ham saqlanishi muhim hisoblanadi.

Tarjimashunoslikda realiyalarning bir tildan boshqa tilga tarjima qilinishi masalasi alohida o'rganiladigan yo'nalishlardan biri bo'lib, bu masala tarjima nazariyasining eng murakkab va muhim jihatlaridan hisoblanadi. Realiza – bu ma'lum bir xalqning madaniy, tarixiy yoki ijtimoiy hayoti bilan bog'liq bo'lgan so'z, ibora yoki atamalar bo'lib, ko'pincha boshqa tillarda ularning to'liq ekvivalenti topilmaydi. Shuning uchun, realiyalarni tarjima qilish jarayoni lingvistik va madaniy qiyinchiliklarni yuzaga chiqaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR SHARHI

Realiyalarni tarjima qilish masalasi xalqaro va mahalliy olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. S. Vlasov va S. Florinning asarlarida realiyalarni tarjimada murakkab til elementi sifatida ta'riflaydi. Ularning fikricha, realiyalar milliy va tarixiy koloritga ega bo'lib, ko'pincha boshqa tilga to'liq ko'chirilmaydi yoki tarjimon tomonidan maxsus strategiya bilan ifodalanadi.

Vlasov va Florin realiyalarning so'zma-so'z tarjima qilinmasligini ta'kidlaydi va tarjimonning o'ziga xos yondashuvni tanlash zarurligini bildiradi.

O'zbekiston tarjimashunosligida Professor G'aybullay Salomov realiyalar masalasini milliy kontekstda birinchi bo'lib tizimli o'rgangan olimlardan biridir. Salomov realiyalarni milliy va madaniy kontekstning ajralmas elementi deb ta'riflab, ularni tarjima jarayonida lingvistikdan tashqari ekstralingvistik (madaniy-ijtimoiy) omillarni ham hisobga olish zarurligini ilmiy asoslab bergan. Uning nazariyasiga ko'ra, tarjima jarayoni tilda ifoda etiluvchi lingvistik elementlar bilan bir qatorda, madaniyatlararo farqlar va milliy xususiyatlarni ham o'z ichiga oladi.

Shuningdek, G. Salomov, R. Fayzullayeva, O. Kade, J. Munen, L. Leviy, L. Barxudarov, A. Fedorov va L. Sobolyev kabi olimlar realiyalarni tarjimada boshqa lingvistik birliklardan farqlash, ularni turli toifalarga ajratish (geografik, etnografik, siyosiy, badiiy va boshqalar) va tarjimada yuzaga keladigan muammolarni aniqlash bo'yicha tadqiqotlar olib borgan. Bu ishlar realiyalarni tarjima qilish jarayonida lingvistik va madaniy kontekstni saqlash zaruratini ilmiy asos bilan ko'rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda asosiy metod sifatida tahliliy-taqqoslash usuli qo'llanildi. Realiyalarni aniqlash va ularni tarjimada ishlatish jarayoni quyidagi bosqichlarda amalga oshirildi:

-Realiyalarni aniqlash – o'zbek tilidagi matnlardan milliy va madaniy elementlar tanlab olindi. Masalan, "Navro'z", "palov", "Oq uy" kabi.

-Tarjima strategiyasini tanlash – har bir realiza uchun eng mos strategiya, ya'ni transliteratsiya, izohli tarjima, kalkalash yoki madaniy ekvivalent belgilandi.

-Kontekstni hisobga olish – realianing madaniy, tarixiy va ijtimoiy konteksti tarjimada saqlanishi uchun qo'shimcha izohlar berildi.

-Taqqoslash va tahlil – tarjima qilingan matnlar o'quvchi nuqtai nazaridan tahlil qilindi va milliy ruh, ma'no va madaniy xususiyatlarning yetkazilganligi baholandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari inglizcha-o'zbekcha realiyalarni tarjima qilishda bir qator muhim muammolar mavjudligini ko'rsatdi. Tahlil jarayonida aniqlanishicha, realiyalarning asosiy tarjima muammolari semantik nomuvofiqlik, madaniy tafovutlar va stilistik mos kelmaslik bilan bog'liq. Tarjimada milliy madaniyatni ifodalovchi elementlar – realiyalar – alohida e'tibor talab qiladi.

Realiyalar o'sha xalqning kundalik hayotiga, madaniyatiga, tarixiga, urf-odatlariga va an'alariga xos tushunchalarni o'z ichiga oladi. Masalan, "Navro'z" bayrami, "palov" taomi yoki "Oq uy" atamalarini tarjima qilayotganda ularning milliy va madaniy xususiyati yo'qotilmasligi kerak.

Realialarni tarjima qilish jarayoni murakkab bo'lib, ularning ma'nosi va konteksti boshqa tilga to'liq ko'chirilmaydi. Ba'zi hollarda, o'zbek tilida bir so'z bilan ifodalangan realiya boshqa tilga mos keluvchi ekvivalentga ega bo'lmasligi mumkin. Shu sababli, tarjimonning vazifasi faqat so'zlarni o'zgartirishdan iborat emas, balki matndagi milliy ruh, tarixiy kontekst va madaniy tafovutlarni saqlagan holda o'quvchiga yetkazishdan iborat.

Tarjimaning muvaffaqiyati o'quvchining tarjima qilingan matn orqali boshqa xalq madaniyatini to'liq tushunishi bilan baholanadi. Shu maqsadda tarjimon realialarni aniq tasniflash, ularni izohlar bilan boyitish va kontekstga mos tarjima strategiyasini tanlash imkoniyatidan foydalanishi zarur. Masalan, "Navro'z" bayramini "milliy bayram" deb tarjima qilish yoki qo'shimcha izoh berish kerak, chunki bu bayram milliy an'ana, urf-odat va qadriyatlarni o'zida mujassam etadi..

Tarjimaning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- Realialarni to'g'ri tasniflash;
- Milliy xoslikni saqlash;
- Tarjima jarayonida kontekst va auditoriyani hisobga olish;
- Izohlar yordamida realialarni tushuntirish.

Realialar turlari

1.Geografik realialar — davlatlar, shaharlar, daryolar, tog'lar va boshqa tabiiy obyektlar.

Masalan, Washington – Vashington, Miami – Mayami, Great Britain – Buyuk Britaniya, Nile – Nil, Alps – Alplar. Tarjima usullari: transkripsiya va transliteratsiya, shuningdek ma'noga asoslangan tarjima ba'zan qo'llaniladi.

2.Etnografik realialar — madaniyat, an'alar, taomlar, kiyimlar, bayramlar va boshqa kundalik hayotga oid tushunchalar. Misol: Navro'z – bahor bayrami, Osh – milliy taom, Palov, milliy kiyimlar va Suzani tikuvchilik. Bunday realialar tarjimada o'ziga xos izoh bilan berilishi zarur.

3.Ijtimoiy-siyosiy realialar — hokimiyat organlari, ma'muriy tuzilmalar, aholi guruhlari.

Misol: veche – xalq yig'ini, shtat, guberniya, xalq deputatlari kengashi, prezident idorasi. Tarjimada ularni transkripsiya, transliteratsiya va izoh orqali yetkazish mumkin.

Realialarni tarjima qilish usullari

1.Transkripsiya — so'zning talaffuziga yaqin shaklda ko'chirish.

Misol: Washington – Vashington, Miami – Mayami.

2.Transliteratsiya — harflarni boshqa tildagi ekvivalent bilan berish.

Misol: Moscow – Moskva, Berlin – Berlin.

3.Kalka (so'zma-so'z tarjima) — tarkibiy elementlarni so'zma-so'z tarjima qilish.

Misol: White House – Oq uy, Black Sea – Qora dengiz, Red Square – Qizil maydon.

4.Izohli tarjima — realiyaning ma'nosi va kontekstini tushuntirish.

Misol: Navro'z – bahor bayrami, Palov – milliy osh, Veche – xalq yig'ini.

5.Ma'nosi yaqinlashtirilgan so'z — realiyaning ma'nosiga mos so'z tanlash.

Misol: euro – evro, dollar – dollar, funt sterling – funt.

Xulosa

Ushbu maqolada realiyalarni tarjimada o'rganish va ularni samarali ifodalash masalasi batafsil tahlil qilindi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, realiyalar nafaqat matnning semantik mazmunini, balki xalqning madaniy, tarixiy va ijtimoiy xususiyatlarini ifodalashda muhim vositadir. Tarjimonning vazifasi so'zlarni shunchaki boshqa tilga o'zgartirish emas, balki matndagi milliy ruh, tarixiy kontekst va madaniy tafovutlarni saqlagan holda o'quvchiga yetkazishdir.

Maqolada realiyalarni tasniflash, ularni tarjima qilishda qo'llaniladigan asosiy usullar – transkripsiya, transliteratsiya, izohli tarjima, kalka va madaniy ekvivalent topish – hamda ularni tanlash mezonlari yoritildi. Shu orqali tarjimonlarga milliy koloritni saqlagan holda matnni o'quvchiga to'liq yetkazish imkoniyati yaratiladi.

Natijada, realiyalarni tarjima qilish jarayoni lingvistik va madaniy jihatlarni uyg'unlashtirishni talab qiladi. To'g'ri tanlangan tarjima strategiyasi, kontekstni hisobga olish va izohlar qo'shish orqali tarjima matni nafaqat ma'noni, balki madaniy xususiyatlarni ham aniq ifodalaydi. Ushbu yondashuv tarjimashunoslik nazariyasi va amaliyoti uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, madaniyatlararo muloqotni yanada boyitishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Vlastov S., Florin S. Neperevodimoe v perevode. Moskva, 1980.
2. Barxudarov L.S. Yazik i perevod. Moskva, 1975.
3. Salomov G. Tarjima nazariyasi asoslari. Toshkent, 2005.
4. Fedorov A.V. Lingvistika i perevod. Moskva, 1990.
5. Munen J. Translation Studies: An Introduction. London, 2001.
6. Kade O. Linguistics and Language Teaching. The Hague, 1975.
7. Levij L. Issues of Translation Theory. New York, 1982.
8. Fayzullayeva R. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. Toshkent, 2010.b
9. Sobolyev L. Language and Translation. Moscow, 2000.
10. Salomov G., Fayzullayeva R. Realialar va tarjima muammolari. Toshkent, 2015.